

Petruška

Tais metais, kai gyvenau Čikagoje, ji vis dar dvokė skerdyklomis. Buvau dešimties. Kaip tik tais metais mano tėvai nusipirko gramfoną ir aš nenustodama klausiausi Stravinskio *Petruškos* įrašo. Man patiko tiek muzika, tiek istorija.

Petruška – lėlė, kurios širdžiai lemta sudužti. Jau tuomet aš tikėjau, kad mano širdis patirs tokį patį likimą. *Petruškoje* yra keturi veikėjai – Burtininkas, Balerina, Mauras ir Petruška. Burtininkas galingesnis už kitus tris personažus, bet Mauras ir Balerina galingesni už Petrušką.

Visados tapatinausi su Petruška. Žinojau, kad niekad netapsiu gražia balerina; to meto fotografijose esu liesa keista mergaitė tiesiais, „olandų berniuko“⁴ stiliaus plaukais, tačiau vienoje pusėje susegtais senoviniu segtuku, nes motina neleido man auginti kirpčiukų, kad matytųsi aukšta kakta, intelekto ženklas. Kitas regimas kilmingo kraujo ženklas buvo tai, kad antrasis mano dešinės kojos pirštas ilgesnis už nykštį. Ji dievagojosi, kad mano močiutė lenkė buvo aukštos kilmės, kurią liudijo teisė ant savo baltinių išsiuvinėti karališką Lenkijos karūną. Močiutė buvo nepataisoma lošėja, viena kortų partija pralošusi visą šeimos dvarą. Visa tai greičiausiai nebuvo tiesa, o malonus, romantiškas mitas apie Rytų Europos aristokratiją. Visada mėgau šitą istoriją ir didžiavausi nutrūktgalviška savo prosene. Mano motina tikrai nebuvo nutrūktgalvė, bet ištekėjo už pavojingo vyro.

Metai prieš mums apsigyvenant Čikagoje, kariniu amerikiečių laivu mes atvykome į Ameriką kaip pabėgėliai iš Vokietijos, kur penkerius metus gyvenome dipukų stovyklose. Prieš tai gyvenome Lietuvoje, kur aš ir gimiau. Buvome politiniai pabėgėliai. Mano tėvas, rašytojas, aktorius ir teatro režisierius, per plauką išvengė deportacijos į Sibirą; naktį išsprukome su tiek daiktų, kiek galėjome panešti. Buvau ketverių ir kelionę prisimenu menkai, išskyrus tai, kad atvykome į Vieną po bombardavimo, o į Berlyną – per bombardavimą, kad ke-liavome prigrūstais krovininiais traukiniais stačiomis. Daugelį mėnesių gyveno-

4 Amerikiečių tapytojo Lawrence'o Carmichaelio Earle'o paveikslu (1907) personažas, pagal kurį tam tikras plaukų kirpimas pradėtas vadinti „Dutch boy“.

me su vokiečių šeima (jų sūnus buvo karo belaisvių stovykloje), paskui – keliose dipukų stovyklose amerikiečių zonoje, galiausiai kelerius metus iki išvykimo į Ameriką buvome apsistoję Augsburgėje. Gyvenome lietuviškoje stovyklos dalyje; kitų Baltijos šalių, Latvijos ir Estijos, piliečiai gyveno atskirai. Lankiau lietuviškas mokyklas. Stovykla buvo senose kareivinėse ir kiekviena šeima turėjo vieną kambarį, tai yra viename bute gyveno kelios šeimos. Kadangi buvau vienintelis vaikas šeimoje, mūsų kambarys buvo mažas, ir mes miegojome vienoje lovoje. Man tai tiko; tai daugumos vaikų svajonė – gyvenimas stovykloje tarsi didelėje komunoje. Šie patyrimai suformavo du pastovius mano poreikius – kiekvieną kampaną paversti savu ir atverti duris kiekvienam, kuriam reikia nakvynės.

Tėvas galėjo pasirinkti, kur emigruoti – į Argentiją, Australiją arba Ameriką. Visose trijose šalyse jis turėjo laiduotojų. Iki šiol nesuprantu, kodėl šeima pasirinko Ameriką. Tėvas buvo gerai žinomas intelektualų sluoksniuose, bet pora, kuri pasitiko mus prieplaukoje ir nuvežė į savo butą Ridžvude, Bruklina, neatrodė kaip intelektualai ar literatūros žmonės. Vyras, apkūnus depresuotas tylenis, didžiumą dienos gulėjo lovoje gerdamas alų; jis buvo gana draugiškas, bet retai prabildavo. Jis dirbo „Domino“ cukraus fabrike prie Rytų upės, bet tuo metu buvo lyg ir išėjęs į pensiją. Po daugelio metų jis nusižudė nušokęs į Rytų upę kaip tik netoli „Domino“ fabriko. Išgirdę šią žinią nenustebome, nes jo gyvenimas, kiek jį pažinome, atrodė ypač tragiškas, nors taip ir nesužinojome tragedijos priežasties. Jo žmona, žvitri, energinga vidutinio amžiaus moteris, matyt, buvo tikroji mūsų laiduotoja. Ji visad buvo rūpestingai pasidažiusi, ant viršugalvio susuktomis garbanomis, nepriekaištingai apsirengusi. Kaip daugelis smulkių moterų, ji avėjo aukštakulnius plonais kulnais, kurių kaukšėjimas girdėjosi visame name. Dirbo kažkokiam biure. Jie turėjo atskirus miegamuosius ir mes niekad negirdėjome jų kalbant tarpusavyje. Mano tėvai miegojo ant išskleidžiamos sofos svetainėje, o aš turėjau nedidelį kambarėlį greta.

Šitame bute Moffat gatvėje pamačiau ir suvalgiau pirmąjį savo bananą, nors ir nežinojau, kad jį reikia nulupti. Mano motina tiesiog dievino bananus ir per vienerius metus ant šlaunų priaugo apie dvylika kilogramų. Pirmąjį filmą mačiau bizantiškų rūmų stiliaus pastate, vadintame „Alhambra“ (vėliau ten veikė prekybcentris, o dabar baseinas). Tai buvo „Ozo miesto burtininkas“, kurio didžiumą žiūrėjau labai išsigandusi. Nieko nesuprasdama angliškai ypač gąsdinausi skraidančių beždžionių. Jų bijojau ir naktį, baimė persikėlė į košmarus. Moffat gatvėje iš knygų išsikirpau savo pirmąsias popierines lėles: June Allyson ir Ann

Miller⁵. Kasdien keisdavau joms apdarus ir pasakodavau istorijas apie jų gyvenimą. Tai, ką jos veiktavo tą dieną, nulemdavo drabužiai – sodininkės rūbai, balinė suknelė, kaubojės ar kitų filmų personažų kostiumas – nors nieko panašaus pati nebuvau patyrusi. Pirmą kartą per daugelį metų praleisdavau tiek daug laiko viena.

Greitai pramokau angliškai: kartu su tėvais kas dieną atsiversdavau *The Daily News* ir sujungdavau paveikslukus ir žodžius. Tai buvo pirmasis mūsų anglų kalbos vadovėlis. Pamėgau komiksus, ir dabar juos skaitau. Pradėjau eiti į ketvirtąją klasę. Mano mokytoja panelė Haas truputį mokėjo vokiškai, o aš iš tenyškšcio gyvenimo žinojau kai kuriuos žodžius. Ji skyrė papildomo laiko mokyti mane anglų kalbos; negaliu prisiminti, kad kuris iš klasiokų tuo metu iš manęs būtų šaipęsis. Bet aš vis dar susigūžiu prisiminusi vieną nesmagiausių mano gyvenimo įvykių, atsitikusių panelės Haas klasėje.

Tėvai rado darbą fabrike, ir mama kiekvieną rytą palikdavo man minkštai virtą kiaušinį. Nekenčiau gleivėtų kiaušinių ir nepaliestus sukišdavau į priekinę kuprinės kišenę. Jie gulėjo užmiršti, kol vieną dieną kažkuris klasiokas, už bausmę nusiųstas į rūbinę, pradėjo šaukti, kad ten visur raitosi kirminai. Siaubas jo balse sukrėtė klasę; įsivaizdavome, kad jis pakliuvo į gyvatės urvą. Panelė Haas liepė visiems iš klasės išnešti paltus ir kuprines ir juos apžiūrėjo. Priekinėje mano kuprinės kišenėje rangėsi dvokiančių kirminų tuntas, bet ji tik žvilgtelėjo į mano krepšį ir nesustodama patraukė toliau, leisdama man ramiai su tuo susitvarkyti. Nuėjau į tualetą ir bandžiau atsikratyti kirminų išpurtydama juos į klozetą, bet jie šliaužiojo aplinkui, ir aš negalėjau visų sugaudyti. Drebėjau iš pasibjaurėjimo ir gėdos, bėgau namo laikydama kuprinę ištiestoje rankoje. Vailiau ir namie, bet atrodė, kad jų daugėja taip pat greitai, kaip aš mėginau juos sugauti. Atrodė, jie niekad nesibaigs. Aš vis dar stebiuosi, kaip galėjau neužuosti supuvusių kiaušinių dvoko.

Kitais metais persikėlėme į Čikagą. Ten gyveno daug lietuvių; kai kurie jų buvo mano tėvo draugai, rašytojai ir menininkai. Visi jie dirbo fabrikuose, įskaitant labai vertinamą šiuolaikinį poetą, Stéphane'o Mallarmé gerbėją⁶, kuris į savo darbą liemenukų fabrike žiūrėjo su santūriu humoru. Tėvas dirbo fabrike, gaminančiame virtuvės baldus. Jo darbas – lankstyti metalines kojas pietų staliukams ir kėdėms. Amžių sandūroje čia įsikūrė didelė lietuvių emigrantų

5 June Allyson (1917–2006), Ann Miller (1923–2004) – JAV aktorės, šokėjos, dainininkės, ypač populiarios XX a. 5-uoju ir 6-uoju dešimtmečiais.

6 Turimas omenyje Henrikas Radauskas.

bendruomenė. Ėjo lietuviški laikraščiai, egzistavo stipri katalikų Bažnyčia. Kunigai parapijiečiams laikydavo lietuviškas mišias. Šie lietuviai buvo klasikiniai imigrantai, atvykę pasigerinti ekonominių sąlygų; daugelis jų dirbo mėsinėse, leido vaikus į mokyklas, pirkosi namus ir kalbėjo lietuvių kalba, maišyta su angliškais žodžiais, pakeistais, kad skambėtų lietuviškai – pavyzdžiui, „uatamela“ vietoje „watermelon“ (arbūzas). Mes buvome dalis naujos bangos imigrantų, atvykusių kaip politiniai pabėgėliai, jiems gyvenimas Amerikoje buvo slogus ir žeminantis žingsnis žemyn. Įsivaizduokite keturiasdešimtmetį Saulą Bellow, dėliojančią prekes į lentynas.

Persikėlėme į Čikagą lengvai, su daiktais ir baldais. Name, kuriame gyveno kiti lietuvių pabėgėliai, atvykę čia anksčiau ir geriau įsitaisę, mūsų laukė butas. Jaunesni pabėgėliai turėjo galimybę eiti į mokslus, daugelis jų tapo inžinieriais. Mano tėvo karta buvo per sena pradėti iš naujo, todėl liko juodadarbiais. Intelektualai, dirbę sandėliuose ir fabrikuose, niekino inžinierius. Tuo metu, kai atvykome, butas dar buvo užimtas, taigi keletą mėnesių gyvenome rūsyje. Ten buvo tamsu, palei lubas ir sienas raitėsi daugybė vamzdžių, bet mes ten įsikūrėme ir netgi priėmėme du viengungius kamininkus, abu menininkus. Tėvas ir motina dirbo fabrikuose, o mama dar ruošė valgi visiems, taip pat ir rajiems viengungiams. Kaip ir anksčiau, kiekvieną rytą ji palikdavo man minkštai virtą kiaušinį. Šį kartą slėpiau kiaušinius tarp rūsio vamzdžių. Netrukus persikėlėme į viršų, į dviejų kambarių butą. Svetainė buvo ir tėvų miegamasis, o virtuvėje, išskleidžiamoje lovelėje, miegojau aš. Vieną dieną namo savininkas pasiskundė, kad rūsyje užsiveisė mažų baltų kirminų, taigi aš išmokau suvalgyti kiaušinius, bet tik kietus. Juos virdavau motinai išėjus į darbą, nes ji buvo įsitikinusi, jog minkštai virti kiaušiniai yra sveikesni nei kieti.

Mes turėjom labai nedaug daiktų, bet vis dėlto įsigijom naują gramofoną. Tėvai nusipirko keletą įrašų: tėvas labiausiai mėgo Bachą, Bartoką ir Stravinskį, įskaitant *Petrušką*, o motina – Čaikovskį ir Rimskį-Korsakovą. Ir, žinoma, turėjome knygų. Didžiausia mūsų prabanga buvo trys dideli „Skira“ leidyklos modernaus meno, visų pirma, impresionizmo, reprodukcijų albumai. Studijavau paveikslus, kol išmokau juos atmintinai, o po daugelio metų, muziejuje pamačiusi originalą jausdavausi, tarsi jis priklausytų man, ir stebėdavausi, kodėl jis muziejuje. Prisimenu, kad tėvų kambarys turėjo šiek tiek senovinio XIX a. smiltaininių namų prašmatnumo – dekoratyviniai gipso lipdiniai ant lubų, dideli langai ir židiny su atbraila. Mano guolis buvo sulankstoma lovelė, kur

susirangydavau kaip šeimos katė. Man ji patiko. Tais metais aš baisiai mėgau mandarinus ir konservuotus žirnelius ir valgydavau juos kas dieną grįžusi iš mokyklos, prigulusi ant lovelės, skaitydama knygą ar klausydamasi radijo.

Ant *Petruškos* albumo galinio viršelio buvo išspausdintas baletu libretas, kurį skaitydavau kas kartą klausydamasi, kol tai tapo ne tik muzikine, bet ir vaizdine patirtimi. Personažai buvo man nesvetimi. Užaugau su pasakų raganoimis, princesėmis ir liūdnais beviltiškai įsimylėjusiais jaunuoliais. Tuo pat metu pradėjau klausytis radijo, ir mano anglų kalbos žinioms gerėjant iš žodžių lengvai nelyginant kvėpavimas užgimdavo vaizdai.

Dieną eidavau į Williamo Shakespeare'o pradinę mokyklą, esančią už kvartalo, grįždavau namo pietų, valgydavau sardelę su duona ir sviestu ir valandą klausydavausi muilo operų. Tada vėl eidavau į mokyklą. Po pamokų užeidavau į vietinę biblioteką ir popietes praleisdavau ant savo lovelės skaitydama pasiskolintas knygas. Mano išsilavinimą papildė didelė *Reader's Digest*⁷ kolekcija, kurią paliko ankstesnis nuomininkas. Ji nebuvo nauja, bet na ir kas. Tai buvo mano šiuolaikinės Amerikos kultūros istorijos kursas, ir aš įsisavinau kiekvieną dalį su didžiuliu jauduliu tarytumei antropologas, pradedantis lauko tyrimus ir randantis genties pasakorių, kuris neužsičiaupdamas porina apie gentį ir jos papročius ir, jei istorija patinka, ją pakartoja. Dominuojanti *Digest* kultūra buvo Vidurio Vakarai. Jokių rafinuotų Niujorko istorijų, jokių užsienio filmų aptarimų, nieko apie muziką ir meną – pagrindines mūsų namų pokalbių temas. Toje kultūroje nebuvo smurto istorijų, jokio sekso; karas, kurį ką tik pergyvenau, daugiausia figūruodavo „Kariško humoro“ (Humor in Uniform) skyrelyje, viename iš mano mėgstamiausių. Tiesą sakant, *Digest* buvo daug juokų, kurie pastūmėjo mane iš bibliotekos paimti Joe Millerio *Juokų knygą*⁸. Po metų žinojau visus nuvalkiotus amerikietiškus juokus.

Norėdama paklausti *Petruškos*, turėdavau atsikelti nuo lovelės ir eiti į svetainę, kuri man atrodė kaip kitas butas. Būtent šiame kambaryje stovėjo gramofonas ir čia žaisdavau slaptus žaidimus su namo savininko dukterimi. Ji buvo dvejais metais vyresnė ir jau subrendusi, tikra mano priešingybė: jos plaukai tamsūs, garbanoti, mano – šviesūs ir tiesūs, ji jau turėjo krūtis, o mano krūtinė buvo visiškai plokščia. Jos skruostai buvo skaistūs ir rausvi, mano – blyškūs. Kai mano tėvų nebūdavo namie, ji užlipdavo laiptais ir pradėdavo žaidimą, kuriame

7 Populiarus mėnesinis JAV žurnalas visai šeimai, leidžiamas nuo 1922 m.

8 Anekdotų rinkinys, kurio pavadinimas kartoja XVII–XVIII a. aktorius Joe Millerio humoristinių pasakojimų knygą. Škėmaitės skaityta knyga greičiausiai išleista 1943 m.

aš buvau princesė – tai yra, aš nusimaudavau apatines kelnaites, o ji, Princas, mane tyrinėdavo. Neprisimenu, kad būčiau dėl to nors kiek gėdijusis – tikriausiai todėl, kad tik po ketverių metų sužinojau, kas yra seksas. Šis atradimas sukėlė man ilgalaikį skeptišką šoką. *The Reader's Digest* man apie tai nieko nepranešė. Mes niekada neapsikeisdavome vaidmenimis ir aš niekad jos netyrinėjau. Tokio noro ir neturėjau. Žinojau, kad mūsų poroje esu žemesnė ir neturiu jokių kitų teisių kaip tik paklusti. Nors žaisdama vadindavausi Princese, iš tikrųjų buvau Petruška. Ji vadino save Princu, bet veikiau buvo Balerinos ir Mauro junginys.

Ir šeimoje aš priskirdavau mums atitinkamus vaidmenis. Mano tėvas buvo Burtininkas ir Mauras. O mama? Ji buvo užkulisiuose, siuvo kostiumus ir pardavinėjo bilietus.

Metai baigėsi prastai. Vieną dieną tėvas grįžo namo anksčiau subintuota kairiąja ranka. Metallo lenkimo mašina įtraukė jo nykštį ir jis išniro. Tėvas prarado viršutinę nykščio dalį ir žiūrėjo į savo ranką su sardoniška šypsena, kuria dažnai pridengdavo skausmą ir pyktį. Nykščio praradimas atrodė nedidelis dalykas palyginti su tėvų ketinimu skirtis. Kiek tik prisimenu, mano tėvai baisiai pykdavosi, bet dabar žinojau priežastį. Kita moteris. Tėvas buvo išvaizdus ir tuščiaagarbis kaip kino žvaigždė. Motina kaltino moteris, kad karias jam ant kaklo, ir vadino jas kurvomis (lenkiškai – kekšė). Po daugelio metų jau nukvakusi ji vis šnipšteldavo jaunoms rausvaskruostėms vienuolėms, kurios rūpinosi ja lietuvių senelių namuose – kurva! – lyg sakydama: aš žinau, kas jūs iš tiesų esat, visos moterys yra kekšės. Bet ji taip pat pyko ir ant tėvo, kuris elgdavosi, lyg būtų bejėgis, patekęs į meilės trikampį. Vieną iš daugelio buvusių ir daugelio būsimų.

Mudvi su mama susikrovėme daiktus ir grįžome į Niujorką. Kambarį išsinuomojome netoli ankstesnio buto. Jame buvo viena dvigulė lova, tad mama ir aš miegojome kartu, bet ji buvo irzli ir visiškai nekreipė dėmesio į stiprėjančią mano depresiją. Buvau vienišesnė nei bet kada. Petruška liko su tėvu.

Pabaigoje Mauras nužudo Petrušką; publikai pašiurpus dėl tokio žiaurumo, Burtininkas parodo, kad Petruška yra netikras, padarytas iš pjuvenų. Visi patenkinti išeina. Bet patekėjus mėnuliui, pasirodo Petruškos dvasia ir pagrasina Burtininkui, kuris išsigandęs pabėga.

Iš anglų kalbos vertė LAURYNAS KATKUS
Publikaciją parengė LORETA MAČIANSKAITĖ.
Skelbiami tekstai gauti iš privačių asmenų.